

Zastlona na aron ha-kodesz, Polska XVIII w.
 Jedwab, haft. Zrabowana z synagogi w Przedborzu (Fot. za zbiorów ŻIH)
 Na okładce: fragment.

*cenne, bezcenne/
 utracone*

<i>Rada redakcyjna</i>	Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych
Monika Kuhnke	00-461 Warszawa
Jacek Miler, Piotr Ogrodzki	Al. Ujazdowskie 6
Urszula Paszkiewicz, Anna Różycka	tel./fax 621 04 45; tel. 628 22 85

<i>Redaktor naczelna</i>	Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego
Barbara Kobielska	Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą
	00-071 Warszawa,
<i>Oprac. redakcyjne</i>	ul. Krakowskie Przedmieście 15/17
Małgorzata Pawlak	tel./fax 826 30 59

<i>Oprac. graficzne</i>	Wydawca pagina sp. z o.o.
Karwázy ©	02-878 Warszawa
	ul. Gajdy 38a
<i>Korekta</i>	Zamówienia na egzemplarze
Krystyna Juriewicz	prosimy kierować pod adresem redakcji

3

Odnalezione archiwum Głównego Zarządu Bibliotek w Generalnym Gubernatorstwie

Andrzej Mężyński

4

„Polscy” Habsburgowie i polska sztuka

Monika Kuhnke

6

Niedokończona historia

Lucyna Hoszowska

8

Z problematyki wojennych strat żydowskiej sztuki kultowej

Magdalena Sieramska

10

Katalog strat wojennych (1939-1945)

14

Muzeum im. Mathiasa Bersohna w Warszawie

Monika Kuhnke

16

Synagoga Nożyków na ulicy Twardej 6 w Warszawie

Anna Radzwicka-Milewska

19

Ostatnie drewniane

Jolanta B. Kucharska

19

2 000 skradzionych dzieł sztuki znajduje się w muzeach francuskich „Le Provençal” (28.01.1997 r.)

Tłumaczyła Maya Gargulińska

20

Wywiad z S. Cwajgenbaumem

Maya Gargulińska

22

Maurycy Trębacz

– zapomniany malarz żydowski

Monika Osiej

24

Rewindykacje dóbr kultury z ZSRR po II wojnie światowej (II)

Jacek Miler

26

Od redakcji

Straty dóbr kultury poniesione w wyniku kradzieży w roku 1998

27

Summary

Odnalezione archiwum Głównego Zarządu Bibliotek w Generalnym Gubernatorstwie

Prace zespołu ds. bibliotek, działającego w strukturze Biura Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, przyniosły wielorakie plony. Podstawowym zadaniem zespołu jest praca nad wykazaniem strat, jakie poniosły polskie biblioteki w wyniku wojny 1939-1945. Wyniki tych badań przedstawiono już we wstępnym raporcie „Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku” (Warszawa 1994). Prace te są obecnie kontynuowane.

Obliczenie i analiza strat na taką skalę są prowadzone w Polsce po raz pierwszy. Członkowie zespołu często jako pierwsi dociera do źródeł przedtem nieznanych lub celowo ukrywanych. Wyniki tych poszukiwań zachęciły do podjęcia badań dodatkowych, uzupełniających liczbowe rachunki strat o interpretacje szersze, w tym o prace opisujące w sposób monograficzny wybrane fragmenty okupacyjnych dziejów polskich bibliotek. Powiedzieć więc można, iż powstaje coś na kształt „szkoły badawczej”, której autorzy – wychodząc z doświadczeń i zdobyczy metodycznych zespołu – podejmują tematy z nimi związane.

Autor tej notatki, badając straty poniesione podczas wojny przez Bibliotekę Sejmową, zainteresował się sprawcami grabieży jej zbiorów i opisał działania specjalnego oddziału Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy w Berlinie, który jesienią 1939 r. pod wodzą Petera Paulsena wywoził polskie dobra kultury do Berlina. Nowe materiały archiwalne pozwoliły na stosunkowo pełne opracowanie tej fazy rabunku polskich bibliotek i muzeów¹.

Poszukiwania archiwalne przyniosły szereg innych, zaskakujących rezultatów, uściślających i korygujących stan wiedzy o wojennych losach naszych bibliotek. Historycy wiedzieli od dawna, iż biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie (GG) podlegały Głównemu Zarządowi Bibliotek w Krakowie, usytuowanemu w rządzie Hansa Franka. Niczego jednak bliższego o roli tego urzędu nie można było napisać, gdyż nie znano jego ar-

chiwum, zawierającego podstawowe dokumenty dotyczące jego działalności, a tym samym – największych polskich bibliotek naukowych Krakowa, Warszawy i Lwowa.

Archiwum to udało się odnaleźć, choć nie bez kłopotów. Jakie były jego dzieje? Gustav Abb, w.l. 1940-1945 dyrektor Głównego Zarządu i jednocześnie Biblioteki Jagiellońskiej, polecił wczesną jesienią 1944 r. wywieźć archiwum wraz z częścią zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, w ramach ewakuacji, do miejscowości Adelsdorf na Śląsku, koło Złotej Góry. Jednak już w październiku Abb przewiózł je do Biblioteki Uniwersyteckiej w Berlinie, której był dyrektorem i w której utworzył, fikcyjne zapewne, stanowisko „Likwidowania Głównego Zarządu Bibliotek”. G. Abb zginął zastrzelony w maju 1945 r. na ulicy w Berlinie, archiwum zaś władze NRD przekazały Centralnemu Archiwum w Poczdamie, gdzie je utajniono. Trudno dzisiaj powiedzieć, dlaczego w NRD uznano, że ten właśnie zespół należy ukryć przed polskimi historykami bibliotek – akta nie zawierały przecież żadnego dynamitu politycznego. Niektórzy historycy wschodniemieccy wiedzieli o nich i je badali, co znajdowało wyraz w publikowanych, acz niejasno sformułowanych informacjach.

Akta te odtajniono w 1990 roku. Pierwsi skorzystali z nich badacze niemieccy, wiadomość o nich dotarła do Polski dopiero w 1994 r. Biuro Pełnomocnika Rządu zamówiło mikrofilm całości akt i w ten sposób stały się dostępne historykom bibliotek w Polsce.

Zespół ten, złożony z 26 oprawnych teczek, zawiera materiały uszeregowane tematycznie. Obok tek zawierających informacje dotyczące ogólnego budżetu bibliotek w GG, spraw organizacyjnych poszczególnych bibliotek w Krakowie, Warszawie, Lwowie i Lublinie, jedna z nich poświęcona jest nieznanemu polskiemu historykowi zakupowi zbioru chopinianów od francuskiego kolekcjonera Edwarda Ganche'a i organizacji w 1943 r. dużej wystawy, poświęconej pamiątkom po Chopinie w Bibliotece Jagiellońskiej.